

В статье обсуждаются факторы, которые помогают молодёжам, особенно у учащихся академических лицеев, для развития понятия гражданства, чувства гражданственности и гражданской позиции на основе правового образования.

This article discusses factors that help young people, especially academic lyceum students, to develop their concept of citizenship, a sense of citizenship and civic position through legal education.

MATEMATIKA FANLARIDAN TALABA YOSHLAR IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

A.Sh.Rashidov – *tayanch doktorant*

Buxoro davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: ijodiy tafakkur, kreativlik, mustaqil taʼlim, iqtidorli talaba.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, самостоятельное обучение, одаренный студент.

Key words: creative thinking, creativity, independent learning, gifted student.

Mamlakatimizda uygʻun kamol topgan, oʻqimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yoʻnaltirilgan tizim yaratish boʻyicha bir qator islohotlar olib borilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni [1], “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”dan [2] kelib chiqadigan vazifalar, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-sonli qarori [3] Oliy va oʻrta maxsus taʼlim Vazirligining 1998 yil 10 iyundagi 185- sonli buyrugʻi bilan tasdiqlangan “Iqtidorli talabalarni izlash, aniqlash va ularni maqsadli tayyorlash toʻgʻrisidagi Nizom”da [4] iqtidorli talabalar bilan ishlash borasidagi vazifalar aniq belgilab berilgan. Hozirda bu vazifalarning uzluksiz bajarilishini taʼminlash maqsadida Respublikamizdagi deyarli barcha oliy taʼlim muassasalarida “Iqtidorli talabalarining ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish” boʻlimi tashkil qilingan. Bu boʻlim iqtidorli talabalarni izlash, tanlash va kelajakda ularning zamonaviy bilimlarga ega boʻlgan, bozor iqtisodiyoti talablariga javob bera oladigan, zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalari tizimlaridan mukammal foydalana oladigan, yetuk maʼnaviy xususiyatlarga ega boʻlgan, milliy istiqlol gʻoyasini oʻzida mujassamlashtirgan, Respublikamizning ichki va tashqi siyosatini tushunadigan va targʻib qiladigan, ajdodlarimizning ilm sohasidagi yutuqlarining davomchilari boʻla oladigan, vatanparvar va barkamol inson boʻlib shakllanishi uchun zarur boʻlgan asosiy vazifalarni bajarishi koʻzda tutilgan [6].

Bilamizki, qaysi mamlakatda isteʼdodli, fidoyi hamda ijodkor yoshlar qanchalik koʻp boʻlsa, oʻsha yerda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot koʻzga tashlanadi. Kelajagini oʻylagan davlat ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ijodiy faoliyatga keng yoʻl ochib beradi. Bu oʻrinda, ijodiy faoliyat va ijodiy jarayonni atroflicha tushunib olish uchun bu masalaning psixologik va maʼnaviy jihatlarni oʻrganib chiqish maqsadga muvofiq boʻladi.

Har qanday ijod turini ijodiy tafakkursiz tasavvur etib boʻlmaydi. Ijodiy tafakkurni evristika (lotincha “yevrica” – topayapman, kashf qilayapman) tadqiq etadi. Evristika ijodiy faoliyat va ijodiy jarayonni tashkil etish usullari va qonuniyatlari bilan shugʻullanadi. Evristikaning ildizi qadimgi yunon falsafasiga borib taqaladi. Qadimdan yunon olimlari, keyinroq mutafakkir ajdodlarimiz ham insonlarni tafakkur qilishga, ijodkorlikka hamda yaratuvchilikka undaganlar. Evristika psixologiya, oliy asab faoliyati fiziologiyasi, kibernetika kabi fanlar bilan yaqin aloqada boʻlgan fan tarmogʻidir.

Yuzaga kelgan muayyan savolning javobini inson oʻzi qidirib topsa, qoʻyilgan vazifalarni oʻzi hal qilsa, uning ongida yangi hukm va tushunchalar paydo boʻlsa, bunday hollarda ijodiy tafakkur namoyon boʻla boshlaydi.

Ijodiy jarayonda sifat jihatidan yangi moddiy yoki maʼnaviy qadriyat yaratiladi. Ijod – ilgari mavjud boʻlmagan yangilikni yaratish. Bu yangilik faqat ijodkorning oʻzi uchungina emas, balki boshqalar uchun ham ahamiyatli boʻlishi kerak.

Ijodiy tafakkur murakkab aqliy jarayon hisoblanib, u bir necha bosqichlardan iborat. Ijodiy tafakkurda qoʻyilgan savol ketidan savolning murakkabligiga qarab, dastlab vazifa ifodalanadi, soʻngra vazifani, masalani yechish jarayoni, yaʼni qoʻyilgan savollarga javob qidirish jarayoni boshlanadi. Shu oʻrinda, rus olimi L.S.Vygotskiy ijod muammosi haqida shunday yozgan: “Ijodiy faoliyat orqali biz yangi bir narsa yaratadigan odamning faoliyatini tushunamiz, u nimani yaratishining farqi yoʻq, balki dunyoda biron-bir narsani ongi yoki his qilishi orqali oʻzini namoyon qilishida aks etadi.

Psixologiyada individning ijodiy imkoniyatlari kreativlik deb ataladi. “**Kreativlik**” (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) pedagogning yangi gʻoyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati maʼnosini ifodalaydi. Ijodiyot psixologiyasida samarali ijodga toʻsqinlik qiluvchi omillar oʻrganilgan. Tabiiyki, ijodni uygʻotadigan, faollashtiradigan hissiyotlar bilan birga uni toʻxtatadigan omillar ham talaygina. Ijodiy jarayonga toʻsiq boʻladigan “**ijod muammolari**”ni yaxshi bilib olish ish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Ijodning birinchi muammosi – hadik, qoʻrquv. Ijodiy salohiyatga ega boʻlgan inson koʻp hollarda muvaffaqiyatsizlikdan hadiksiraydi hamda ijodiy faoliyatni boshlay olmaydi. Muvaffaqiyatsizlikdan qoʻrqish ijodkor insonning xayoli, ijodiy tafakkuri hamda tashabbusini «kishanlab» qoʻyadi.

Ijodda muayyan natijaga erishish uchun ijodkor qoʻrqmas va jasoratli boʻlishi kerak. Odatda, ijodkorlarning oʻylab qoʻygan rejalari, ijod bilan bogʻliq koʻngliga tugib qoʻygan koʻplab gʻoyalari boʻladi. Baʼzi ijodkorlar muayyan gʻoyani amalga oshirishni keyinga qoldiraveradilar, baʼzilari esa boshlab qoʻyib, oxiriga yetkazmaydilar. Ijodiy jarayon insondan bilim, tajriba va isteʼdoddan tashqari shijoat, qatʼiyat, chidam, kerak boʻlsa, zargarlarga xos ichi kenglik hamda aniqlikni talab etadigan mehnatdir. Ishida muvaffaqiyat kuzatilmaydigan ijodkorda aynan shu sifatlar yetishmaydi.

Ijodning ikkinchi muammosi – oʻz-oʻziga tanqidning haddan ziyod boʻlishi. Isteʼdod bilan oʻz-oʻziga tanqid oʻrtasida muvozanatning boʻlishi maqsadga muvofiqdir. Oʻz-oʻziga bahoning pastligi ijodiy toʻsiqqa olib kelishi mumkin.

Ijodning uchinchi muammosi – dangasalik, yalqovlik. Koʻp hollarda ijodkor inson vazifa yechimini izlashda jarayonni boshlashga erinadi. Bu xususiyat tabiiyki, samarali ijod qilishga toʻsqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ijodiy jarayonda yuzaga kelgan muayyan masala yechimini darhol topish istagi hamda tafakkur rigidligi kabilar ham ijodiy jarayonga toʻsiq boʻlishi mumkin. Rigidlik – fikrlashda, his va harakatlarda moslashuvning, ephchillikning, chaqqonlikning yetishmovchiligi.

Ijodkor paydo boʻlgan muammoni hal etishning anʼanaviy yoʻli oldidan keta olmay qoladi. Bu tafakkur rigidligidir. Bunday holatdan ijodkorni nostandart fikrlash hamda vaziyatdan chiqishning yangi-yangi yoʻllarini qidirib

topish qutqara oladi.

Hozirgi kunda Buxoro davlat universiteti talabalari bilan ishlar ham aynan shu yoʻldan bormoqda. Matematika taʼlim yoʻnalishi talabalarini fanlardan (Matematik analiz fani misolida) mustaqil taʼlimni tashkil etishning tizimli tashkil etilganligi bunga yaqqol misol boʻla oladi [5].

Mustaqil ish

Mavzu: Kismada uzluksiz boʻlgan funktsiyalarning xossalari

Mustaqil ish maqsdi: Uzluksiz funktsiyalarning xossalari oʻrganish va ularni tadbqiq qila olish koʻnikmasiga ega boʻlish.

Ajratilgan vaqt: 6 soat.

Hisobot shakli: Refarat.

Topshiriqlar

1. Kismada uzluksiz boʻlgan funktsiyaning nol qiymat qabul qilishi haqidagi teoremani isbotlang.

2. Teskari funktsiyaning mavjudligi haqidagi teoremani isbotlang.

3. Kismada uzluksiz boʻlgan funktsiyaning chegaralanganligi haqidagi teoremani isbotlang.

Mustaqil ish

Mavzu: Funktsiya differensial

Adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 yil. 9-son, 225-modda.
2. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.// Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 yil. 11-12-son, 295-modda.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-sonli qarori
4. Oliy va oʻrta maxsus taʼlim Vazirligining 1998- yil 10-iyundagi 185 – sonli buyrugʻi bilan tasdiqlangan “Iqtidorli talabalarni izlash, aniqlash va ularni maqsadli tayyorlash toʻgʻrisidagi Nizom”. –Toshkent: 1998.
5. Barakayev M., Shamshiyeva A., Gʻoyibnazarova G., Oʻrinov H., Halimov Oʻ., Matematika oʻqitish metodikasi(mustaqil taʼlim). – Toshkent: 2009.
6. Rasulov T.H., Dilmurodov E.B. Iqtidorli talabalarni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb qilishga doir tavsiyalar. Pedagogik mahorat. BuxDU. 2019, № 5, 123- b.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada oliy taʼlim muassasalarida matematika fanlaridan talaba yoshlar mustaqil va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga oid tavsiyalar Matematik analiz fani misolida berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье даны рекомендации по развитию самостоятельного и творческого мышления студентов-математиков в высших учебных заведениях на примере математического анализа.

SUMMARY

This article provides recommendations for the development of independent and creative thinking of students in mathematics at higher education institutions on the example of Mathematical Analysis subject.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДАГИ МУАММОЛАР

Л.Романова – мустақил изланувчи

Мактабгача таълим муассасалари раҳбар ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти

Таянч сўзлар: мактабгача таълим ёшидаги болалар, жисмоний машқлар, халқаро илғор тажрибалар, инновацион усуллар, жисмоний ва руҳий ривожланиш, тарбиячилар, мустақил фикрлаш, тасаввур, толиқиш, чарчаш, асаб тизими.

Ключевые слова: дошкольники, упражнения, передовой мировой опыт, физическое воспитание, инновационные методы, физическое и умственное развитие, педагоги, самостоятельное мышление, воображение, утомляемость, нервная система.

Key words: preschoolers, exercises, advanced world experience, physical education, innovative methods, physical education mentors, teachers, independent thinking, imagination, fatigue, life experience, nervous system.

Сўнгги йилларда республикада мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбияси, уларнинг фикрлаш жараёнини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Давлатимиз раҳбари томонидан Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисидаги Қонуннинг маъқулланиши, «Мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарорининг қабул қилиниши, Мактабгача таълим вазирлиги томонидан “Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талабалари”нинг ишлаб чиқиши, “Илк қадам” Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастурининг амалиётда татбиқ этилиши, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 2018 йил 30 апрелда “Мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишни ташкил этиш тартиби

тўғрисида”ги 20/1, 10-кк/1-сон қўшма қарорларининг қабул қилиниши фикримизнинг яққол далилидир.

“Илк қадам” Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастурида “Мактабгача таълим муассасасида алоҳида эҳтиёжга эга бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш жамоавий иш ҳисобланади ва уни амалга ошириш учун мактабгача таълим муассасаси раҳбари жавобгар бўлади.

Зарурат туғилганда, педагоглар таркиби ва мактабгача таълим муассасаси раҳбарияти, тор ихтисосликдаги мутахассисларни жалб этган ҳолда, бола (унинг ривожланиши) учун ўқув-тарбиявий жараёнинг яқка тартибдаги режасини тузади” деб алоҳида таъкидланган.

Шундай экан, бугунги кунда алоҳида эҳтиёжга эга бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш муаммоси жуда долзарб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бу борадаги